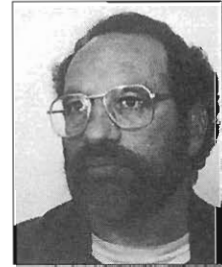

Bertil Nelhans

Några tankar om migration i framtiden

Att spå i framtiden, att tyda tecken, att Agöra gissningar. Det är en verksamhet som människor ägnat sig åt i alla tider. Med skiftande framgång, naturligtvis. Möjligheten att bedöma resultaten ligger också i framtiden. Det är först när nutiden hunnit ifatt den tänkta framtiden som vi kan uttala oss om framtidsbilden slår in – eller inte slår in.

Att studera framtiden kräver ett tidsbegrepp, en uppfattning om tidens karaktär. Jag tror att vi kan urskilja två grundläggande uppfattningar – den cykliska och den linjära tiden.

Den cykliska tiden:

Så länge människan är bunden till verksamheter som står i direkt samband med naturen och dess växlingar, som att bruka jorden eller driva boskap, är den cykliska tiden en naturlig förståelseform. Tiden upplevs som något återkommande, som en rytm som återger naturen. Den bild som styr tänkandet blir året, solens naturliga cykel eller kanske människolivet med födelse, livslopp och död. Denna uppfattning har ofta haft en religiös legitimering, en gudomlig kraft styr naturen och därmed tiden. Allt förlöper enligt ett schema som är

Bertil Nelhans är högskolelektor vid sociologiska institutionen, Göteborgs universitet. Han medverkar i forskningsgruppen vid Göteborgs universitet kring kulturmöte och internationell migration.

fastlagt en gång för alla; allt återvänder till utgångspunkten. Ett uttryck för denna idé är följande: "Samma verklighet skapas, upplöses, återskapas, i överensstämmelse med en oföränderlig lag och med fastlagda växlingar." (Puech, citerad av Johansen).

Man skulle också kunna uttrycka saken som att "tiden är ett rum som går att överblicka". Nutiden är utsträckt, dåtid och framtid är inte kvalitativt annorlunda än nutiden. I en sådan tidsuppfattning är ändå dåtiden fylld av tyngd. Den fjättrar människorna vid myter och kollektiva minnen som bestämmer det nuvarande och innehåller framtiden. Alltså står det heller inte i människornas makt att påverka skeenden på ett avgörande sätt. Om allt är förutsägbart finns ingen frihet att skapa sin egen verklighet. Cyklisk tid är lagbunden och medgör en ödesbestämmdhet. Med modern terminologi kan vi tala om determinism.

Den linjära tiden:

När människan frigör sig från naturen och dess cykliska förlopp uppstår en rationaliserad uppfattning om tiden. Skeenden, som i den cykliska tiden tycks bestämda av något utommänskligt och lagbundet ersätts med sådana som människan själv tycker sig behärska.

Industrialiseringen med fastlagda och väldefinierade processer och arbetsmoment kräver planering och målformuleringar. Tiden frigörs och ges karaktären av en

oberoende form, som inte har något eget innehåll, den blir en struktur som går att exakt kvantifiera. Den bild av tiden som har utvecklats i den industrialiserade västvärlden har utseendet av en rät linje. Den har utsträckning men egentligen varken början eller slut, den är oändlig, kontinuerlig, homogen. Tiden går framåt, den vänder aldrig tillbaka, den är därmed irreversibel och kumulativ. Det ger möjlighet att dela upp tidslinjen i ett nu som saknar utsträckning men som förflyttar sig på tidslinjen, och i relation till nuet en förfluten dåtid och en kommande framtid.

Men trots att tiden har frigjorts från sitt innehåll och saknar alla egenskaper finns den närvarande i den meningen att allt "är i tiden". Tiden blir ett slags mätverktyg och de enheter som används för att mäta tiden blir i en mening utbytbara, möjliga att konvertera. En sådan tidsuppfattning ger möjlighet att som Benjamin Franklin påstå att "tid är pengar".

En uppfattning av tiden som en abstrakt men mätbar företeelse, som kan göras högst påtaglig som en linje, t.ex. med hjälp av digitalur som spottar ur sig tidsangivelser är en god utgångspunkt för planering. Planering innebär att man för tillbaka framtiden till nutid, att man därmed utsträcker nutiden och ger det som planeras eller förväntas ske — och som man egentligen inte kan veta något om — en karaktär av nutid, något verkligt och med säkerhet skeende. I tankarna kan vi röra oss längs tidslinjen, faktiskt i båda riktningar. Det som har skett i tiden kallar vi historia, det kan vi studera, det *har varit* verklighet i nuet. Analogt härmed kan det som *skall se* i tiden studeras, vi kallar det framtidsforskning, futurologi.

Båda dessa tidsuppfattningar ger alltså möjligheter att förstå begreppet framtid, men på olikartade sätt. De är förutsättningar för olika sätt att tänka på framtiden, att

skapa olika modeller för att förutsäga framtiden.

I den cykliska tiden finns framtiden redan överblickbar i nuet, problemet blir därmed att förbereda sig inför framtiden. Om man överhuvudtaget skall tala om en framtidsmodell som svarat mot den cykliska tidsuppfattningen kan man bl.a. tala om en vågmodell. Den kanske mest kända är den ekonomiska vågmodell som lanserades av ryssen Kondratiev som beskrev den västerländska utvecklingen i cykler på 50 år, där ekonomiska konjunkturen var avhängiga teknologiska innovationer. Den österrikiske ekonomen Schumpeter har vidareutvecklat dessa tankar. Inom området civilisationsstudier har norrmannen Galtung fortsatt en gammal tradition som skildrar civilisationers uppgång och fall.

I den linjära tiden är framtiden beroende av nuet men oviss. Men genom att tvinga in dåtiden i nuet tror vi oss kunna få kunskap om framtiden. Vad vi gör är att projicera det som *har skett* och det som *sker nu* in i ett kommande nu. Det innebär att vår kunskap om vad som *varit* och vad som *är* kan förlängas och uttryckas som projektioner eller trender som fortsätter in i framtiden. Det kan ske med en relativ säkerhet och precision, som kan ytterligare förbättras både genom planering och förståelse av orsak — verkan-förhållanden. Detta innebär att trendframdragning kan synas ge mer detaljerad och säkrare kunskap än beskrivning av cykliska förlopp, vågrörelser. Nackdelen är att metoden inte tillåter spådomar för några längre tidsperioder. Eftersom varje trendframdragning förutsätter att andra faktorer hålls konstanta är det inte möjligt att behålla önskvärd säkerhet än i bästa fall en generation — 30 år, ofta kortare tid.

Exempel på trendframdragningar är legio, jag skall bara peka på några områden där det ingår som en integrerad del, nämligen nationalekonomi och demografi (be-

folkningsstudier). Naturligtvis är metoden användbar också när det gäller migration. Jag vill ge ett exempel härpå från ett resonemang från rapporten "The future of Migration", utgiven av OECD 1987.

"Människan är av naturen rörlig. I varje historisk epok, i varje civilisation och i varje del av jorden har migration förekommit. Migranter är inga undantagsmänningar eftersom migration kan ses som ett normalt inslag i folkens kollektiva liv. Historien visar emellertid att migrationsrörelser har haft olika omfattning, utseende och karaktär i tid och rum. För att utröna migration i framtiden krävs att man har kunskap om den nuvarande situationen i förhållande till tidigare trender. Man måste likaså göra en distinktion mellan den nära framtiden som härrör från den nuvarande situationen och den längre fram liggande framtida situationen som styrs av många faktorer, av vilka somliga är möjliga att förutspå, medan andra inte är det".

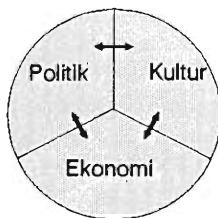
En faktor som otvivelaktigt är av grundläggande vikt, och i viss betydelse redan är uppenbar, är den teknologiska utvecklingen och dess omedelbara följder för arbetskraftsmigration. Ökad tillgänglighet av kommunikationer underlättar resande och medvetenhet om den ekonomiska och sociala situationen i olika länder. Förändringar i ekonomiska aktiviteter i många länder innebär förändringar av behov av arbetskraft. Behoven av arbetare i industrin som i ökande grad ersätter männis-

kor med maskiner minskar medan servicenäringar ställer större fordringar. Med de arbetare som behövs för att uppfylla dem är inte längre de samma som tidigare. Detta har i industriländerna kommit till uttryck i den nyligen uppkomna ökningen av anställning av kvinnor just inom servicenäringar.

Låt oss nu söka efter en modell som kan ge ökad förståelse av migration och dess effekter. Vi förutsätter att orsaker till internationell migration står att söka i förhållanden inom både sändar- och mottagarsamhällen. Migration kan således kopplas till betydelsefulla skeenden i dessa samhällen.

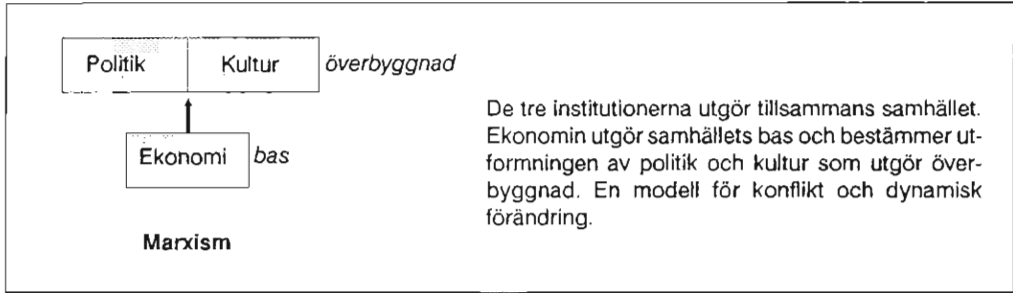
För att skapa en sådan modell bör vi utgå från en omfattande syn på samhället. Enligt min mening finns det inom samhällsvetenskaperna två synsätt som båda gör anspråk på att ge en generell beskrivning av social struktur. Dessa synsätt kan vi översiktligt benämna strukturfunktionalism och marxism. Det intressanta är att båda synsätten beskriver samhället som uppbyggt av samma grundläggande strukturer, eller med en bättre benämning institutioner. Dessa är ekonomi, politik, kultur. Den stora skillnaden mellan synsätten är däremot i vilket förhållande dessa institutioner står till varandra.

Härnadan följer en mycket schematisk skiss över hur de båda samhällsvetenskapliga synsätten beskriver hur institutionerna konstituerar samhället.

Strukturfunktionalism

De tre institutionerna utgör tillsammans samhället. Institutionerna samverkar, det sker ett utbyte mellan dem. Helheten är större än delarna. En modell för stabilitet och balans.

Låt oss inte vidare fördjupa oss i skillnaderna mellan de båda synsätten utan istället betona det gemensamma för båda, nämligen konstaterandet av de tre institutionernas grundläggande roll i samhället.

Vi bör i en modell som beskriver och analyserar internationell migration utgå från de tre institutionerna och deras karakteristika i sändar- och mottagarsamhällen. Men för att beskriva "det internationella rum" där migrationen försiggår vill jag föreslå ytterligare två förhållanden av betydelse – migrationsmarknader och demografiska förhållanden.

Med migrationsmarknad menar jag då de medvetna förhållanden inom utvandringslandet att det finns en arbetskraftspotential som inte kan erbjudas (tillfredsställande) arbete i hemlandet och de politiskt erkända åtaganden från invandringslandet att medge fri eller reglerad arbetskraftsinvandring och bosättning. Till detta kan fo-

gas åtaganden att tillåta anknytningsinvandring. Dessutom finns ett internationellt erkänt åtagande hos de stater som har anslutit sig till FN:s flyktingkonvention att pröva personers ansökan om asyl till ett annat land på grund av politisk eller annan förföljelse i hemlandet.

Med demografiska förhållanden menar jag att det råder mycket olika befolkningsmässiga förhållanden i skilda områden av jorden. Den s.k. U-världens befolkning förväntas bli fördubblad under den kommande 40-årsperioden. Å andra sidan kan man nu konstatera att den s.k. I-världens befolkning inte längre reproducerar sig själv. Nu föds ca 1,5 barn per kvinna 15–44 år, medan det krävs 2,1 barn för att reproducera befolkningen. Utan invandring minskar således I-världens befolkning. En schematisk tabulering visar följande aktuella och projekterade ökning av befolkningar i ungefärliga tal räknat per år.

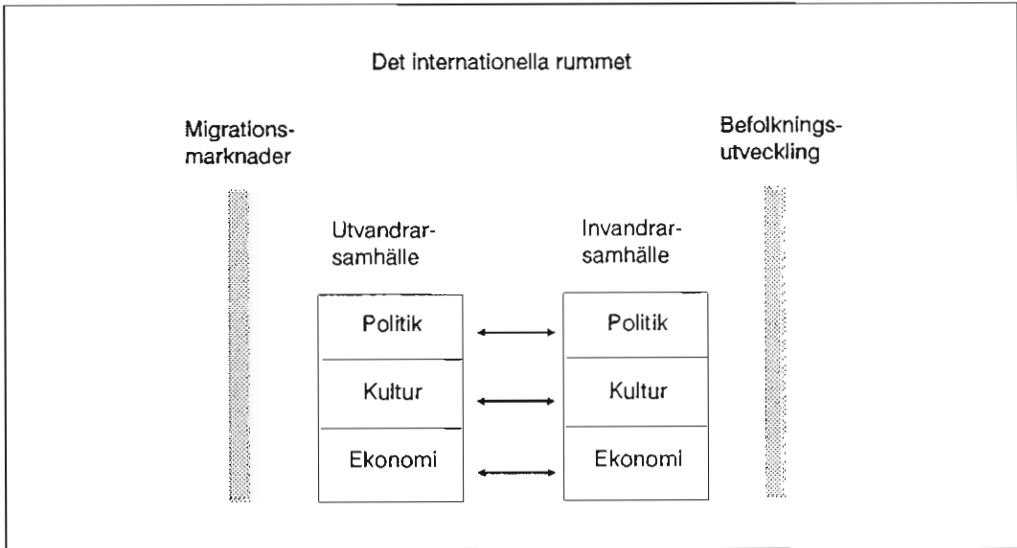
	1960–1985	1985–2000
Europa	0,5 %	0,25 %
OECD-länderna	1,0 %	< 1,0 %
Alla icke-OECD-länder	2,5 %	2,0 %

(källa: United Nations 1985)

I OECD:s rapport *The Future of Migration* framhålls att enbart demografisk press tenderar att öka omfattningen av internationell migration i framtiden. Den lilla ökningen av efterfrågan på arbetskraft inom I-världen är "en droppe i havet" jämfört

med det stora utbudet av arbetskraft från U-världen.

Utifrån ovanstående resonemang kan vi nu föreslå en modell för det internationella rummet som omger migrationen.

Internationell migration sker av olika skäl som återfinns inom dessa institutioner i utvandrarland och invandrarland.

- Ekonomiska skäl: arbetskraftsmigration
- Politiska skäl: flyktmigration
- Kulturella (etniska, religiösa) skäl: med flyktning jämställd -migration

Utifrån ovanstående modell för det internationella rummet kring migration kan vi härleda en "push-and-pull" -modell. Denna modell kan användas för att beskriva specifika migrationsrörelser på nationell eller delnationell nivå, och detta sker vid tidigare eller aktuella tidsperioder. Modellen utgår från ett antagande om att utvandrarland och invandrarland utgör en system – en analog bild är "kommunicerande kärl". Det antas att **relativt** sett gynnsamma förhållanden av olika slag i utvandrarland stöter iväg (push) grupper eller personer och **relativt** sett

gynnsamma förhållanden i invandrarland drar till sig (pull) dessa grupper eller personer. Vidare antaganden är att människor handlar rationellt och överlagt, planering ingår i handlandet. Denna typ av handlande har beskrivits i samhällsvetenskaplig litteratur i termer av "the Economic Man".

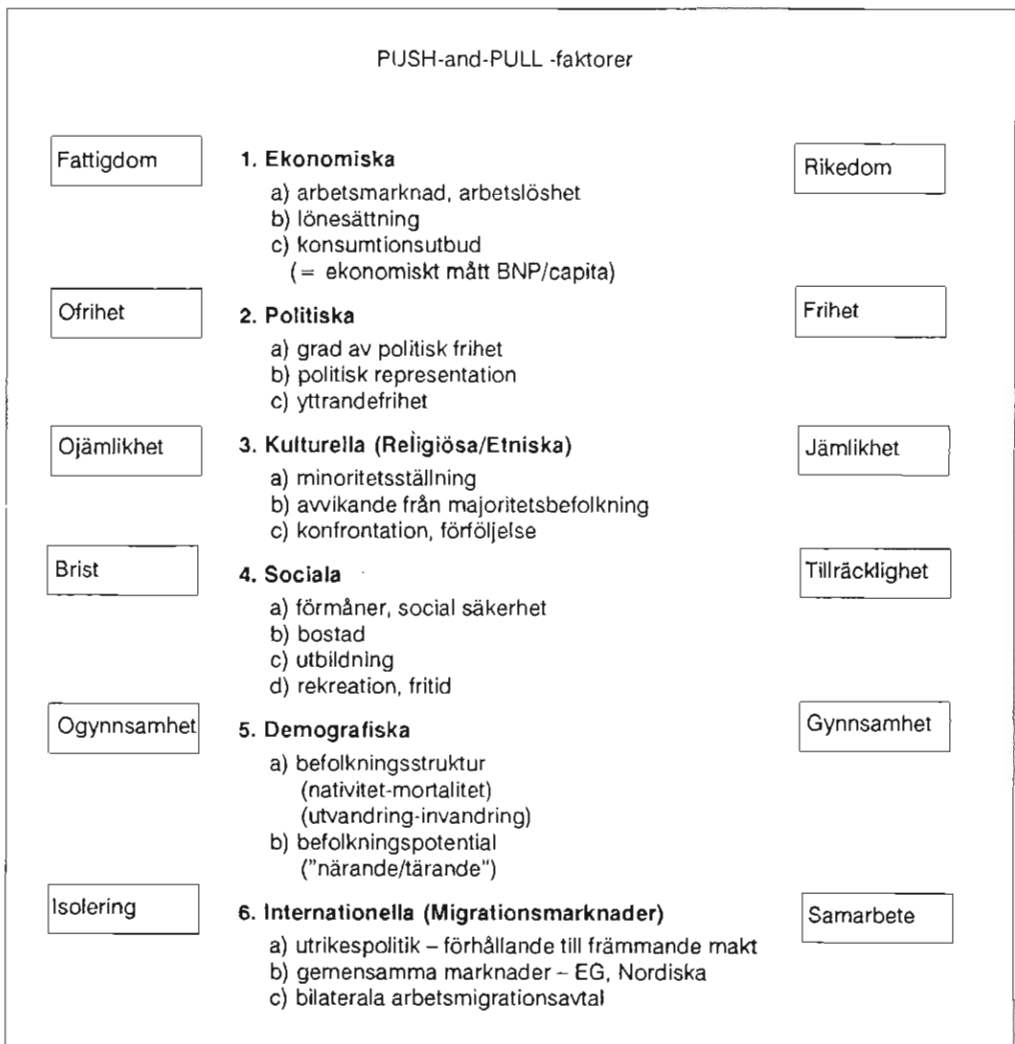
Det förutsätts att en eller flera av de faktorer som förekommer i modellen är aktuella vid ett visst migrationstillfälle. Modellen kan förstås som att den rör sig på olika nivåer. Makronivån är beskrivningen av de "objektiva" förhållanden som råder för ett visst land eller region vid en viss tidpunkt. Å andra sidan kan man också uppfatta mikronivån som beskrivning av berörda människors "subjektiva" uppfattningar om "objektiva" förhållanden. Dessa båda nivåer behöver inte nödvändigtvis sammanfalla, och gör det inte alltid. Man

kan här tillägga att det naturligt förekommer en variation i dessa subjektiva uppfattningar – människor som lever under samma objektiva förhållanden kan ändå ha varierande subjektiva betingelser.

Modellen är "mekanisk", men ger möjlighet till vidare "dynamiska" tolkningar. Den kan förstås även i sin omvändning, eller den kan beskriva migration i flera led, tex migration från landsbygd till stad i utvandringsland, från stad i utvandringsland till

stad i invandringsland, från stad i invandringsland tillbaka till stad i utvandringsland (återvandring).

Slutligen skall påpekas, att jag i föreliggande modell tillagt sociala faktorer till de tidigare nämnda ekonomiska, politiska och kulturella. Motiveringen för detta är att sociala faktorer ger uttryck för människors mer eller mindre reella möjligheter att organisera sin livsföring inom de yttre ramar som samhället tillhandahåller.

Push-and-pull -modellen ger möjlighet att beskriva hela migrationsprocessen för hela grupper eller enskilda personer:

- utvandringsbeslutet
- invandring till det nya landet
- bosättning i det nya landet
- kontakter med det gamla hemlandet
- eventuell återvandring

Migrationsprocessen har illustrerats i begreppet "Migratory Chain", som lanserats inom OECD och utvecklades av svensken Jonas Widgren. Idén var att varje fas i migrationskedjan skulle bearbetas så att det bäst gagnade både mottagarland och invandrad arbetare. Man skulle skapa ökade valmöjligheter för den invandrade arbetaren för att möjliggöra återvändande till det gamla hemlandet, vilket förutsatte ökat samarbete mellan sändar- och mottagarland. Vidare skulle inte längre göras åtskillnad mellan förekomst av rörelser över gränserna av arbetskraft och av kapital utan dessa fenomen skulle ses som av samma ekonomiska art.

OECD förutsåg 1978 en serie av åtgärder för att stärka samarbetet mellan sändarländer och mottagarländer vilka syftade till reintegration (återvandring) av invandrad arbetskraft.

- Produktiv användning av remitteringar (intjänade pengar som sänds till hemlandet).
- Nära samarbete mellan arbetsförmedlingar i sändar- och mottagarländer.
- Program för selektiv återvandring.
- Överförande av produktionskapacitet från mottagar- till sändarländer.
- Regional utveckling i sändarländer som alternativ till utvandring.

Dessa åtgärder har genomförts bara till mindre del och – som framhålls – migrationskedjan behöver fortfarande bli bättre organiserad.

I flera artiklar i OECD:s utgåva *The Future of Migration* diskuteras utseendet av migrationen till OECD-länderna sedan

början av 1970. En sammanfattning av dessa texter visar bl.a. följande tendenser:

1. Invandringen till Västeuropa har inneburit permanent bosättning till stora delar.
2. Invandring till Sydeuropa ökar från områden utanför Europa.
3. Västeuropas ekonomi har under efterkrigstiden fått stora bidrag genom invandringen.
4. De ekonomiska vinsterna för invandrarländer är ej längre stora. Invandrarvärdighet kräver stora politiska och sociala kostnader. Detta har medfört restriktioner mot invandring.
5. Den teknologiska utvecklingen har förändrat behoven av arbetskraft, i vissa fall minskat. Dock kvarstår behov av arbetskraft i servicenäringar av olika slag och i vid mening.
6. Kommunikationernas utveckling underlättar möjligheten till migration och tätare kontakter med utvandrarslandet.
7. Utvandring löser inte problem med utvandrarsländers ekonomiska utveckling.
8. Återvandring från Nord- och Sydeuropa har minskat till hälften under tioårsperioden 1975–1985.
9. Illegal invandring, inkluderande missbruk av visa, uppehålls- och arbetstillstånd har ökat, särskilt till Sydeuropa.
10. Tendenser till markant invandrarfientlighet har visat sig i vissa västeuropeiska länder. Även om allmänna opinioner inte nödvändigtvis har försämrats, har det ändå framkommit organisationer som framför sådana åsikter på uppseendeväckande sätt.

Sammanfattningsvis vill jag här gå tillbaka till diskussionen kring samhällsmodellen. Jag vill schematiskt peka på frågor kring ekonomi, politik och kultur som väcks av den internationella migrationen och som har relevans nu och i framtiden på olika nivåer.

	<i>Ekonomi</i>	<i>Politik</i>	<i>Kultur</i>
<i>Kontinental nivå</i>	Migration av människor eller kapital?	Flyktingvågor	Etniska rörelser
<i>Nationell nivå</i>	Invandrades klasstillhörighet	Medborgarskap Röstätt i politiska val	Etniska ideologier, assimilation eller mångkulturellt samhälle
<i>Social nivå</i>	Invandrades levnadsnivå: - boende - hälsa - utbildning mm	Invandrades organisering Massmedias behandling	Etnisk kommunikation och artikulation

Litteratur

- Johansen, A.: Tid är makt. Malmö 1984.
 OECD: The Future of Migration. Paris 1987.
 United Nations: World Population Prospects: Estimates and Projections as Assessed in 1982 UN Dept. of International Economic Affairs. New York 1985.
 OECD: The Migratory Chain. Paris 1978.

Artikeln har publicerats i rapporten *Möjliga framtidsbilder*. Centrum för studium av kulturkontakt och internationell migration, Institutionen för lingvistik. Göteborgs universitet, maj 1990.